

Limes fietsroute - langs de noordgrens van het Romeinse Rijk, van Noordzee naar Zwarte Zee, deel 1 Katwijk – Regensburg,

Deze wijzigingen en aanvullingen bij de 3e druk uitgave 2010 zijn opgenomen in de nieuwe 4e druk 2017. Bijgewerkt door routemaker / auteur Clemens Sweerman, tot april 2017.

Algemeen Limes

Blz. 10 De omvangrijke historie van de Romeinse Limes wordt voor een breder publiek meer zichtbaar en toegankelijk gemaakt door opgegraven of nieuw vormgegeven overblijfselen op locatie te tonen met toelichting en informatie. Steeds meer organisaties ontplooiën activiteiten met een Romeinse achtergrond, vooral tijdens de Romeinenweek eind april - begin mei.

Zo werd een Limeskaart van Nederland gemaakt en bieden websites informatie over de Limes, het Romeinse dagelijkse leven, de scheepvaart en het leger: www.romeinselimes.nl www.romeinenweek.nl www.limeswiki.nl

Vanuit diverse organisaties is de Stichting Romeinse Limes Nederland opgericht, die werkt aan promotie, een meer eenduidige interpretatie (verhaal) van de Limes, activiteitenprogramma's met aangesloten partners op het gebied van erfgoed, media, overheid, toerisme en bedrijven. De Nederlandse Limes is inmiddels voorgedragen als Werelderfgoed voor plaatsing op deze lijst rond 2018-2020.

De ontwikkelingen rond het in hout opgebouwde Castellum Hoge Woerd in Leidsche Rijn staan vermeld op <http://www.castellumhogewoerd.nl/> In het vrij toegankelijke museumdeel wordt het opgegraven en geconserveerde indrukwekkende Romeinse schip van De Meern op een bijzondere wijze gepresenteerd. Bij de ingang van het Archeon in Alphen a/d Rijn kun je in het museum Archeologiehuis van Zuid-Holland, de komende jaren een blik werpen op de herbouw vanuit geconserveerde delen van de beroemde Zwammerdam schepen: www.archeologiehuiszuidholland.nl

Wijk bij Duurstede heeft een uitgebreide en zeer informatieve website www.dorestadonthuld.nl/grensfort Verder bestaan er brochures en websites met informatie over de Limes op provinciale fietsroutes van Utrecht en Zuid-Holland, zoals 'Fietsen langs de Romeinse Limes', tussen Woerden en Wijk bij Duurstede.

Nieuwe verkorte uitgave Limes fietsroute Katwijk - Xanten.

Met de Romeinenweek 2017 is door Europafietsers een apart boekje uitgebracht van traject 1 van de Limes fietsroute. Dit is een verkorte uitgave uit de 'grote' gids, bedoeld voor fietsers die het Nederlandse deel willen verkennen, net de grens over naar de Romeinse stad in het Archeologisch Park Xanten (APX).

(Fiets-) Rondje Romeinen Nijmegen - Berg en Dal - Groesbeek - Millingen - Nijmegen, 53 kilometer.

Het fietsgidsje 'Rondje Romeinen' is zeer geschikt om in een weekeinde kennis te maken met enkele Romeinse overblijfselen plus jongere historie in het gebied van het Rijk van Nijmegen. Een regionale route kan veel meer op details ingaan en de goed ingevoerde redacteurs (van dagblad De Gelderlander) beschrijven aanstekelijk en bondig 68 interessepunten onderweg.

Tussen Nijmegen en Millingen loopt deze deels gelijk met de Limes fietsroute.

Het boekje is o.a. verkrijgbaar bij VVV en Museum Het Valkhof in Nijmegen.

De Limes in Duitsland Lange zichtbare delen zijn geplaatst op de lijst van Werelderfgoed, waardoor veel informatieborden zijn vernieuwd en aangevuld. Er bestaat ook een Duitse Limes-Radweg, die je op een aantal plaatsen tegenkomt. Deze is echter niet in de Limes fietsroutegids opgenomen, omdat die is afgeleid van de Limes Wanderweg met de steile bos- en grindpaden en alleen geschikt voor ATB-fietsers met mini bagage. Boven geklommen valt er vaak niets Romeins te ontdekken en de bewegwijzering is slecht onderhouden.

Heerlen Thermenmuseum biedt exposities over de Romeinse periode met speciaal aandacht voor Romeinse wegen in Zuid-Limburg. Imposant zijn de opgegraven en overdekte fundamenten van thermen die deel uitmaakten van de Romeinse stad ter plaatse.

Coriovallumstraat 9, geopend van di - vrij 10-17 uur, za en zo 12-17 uur. www.thermenmuseum.nl

Blz. 22 **Vervoer met fiets** De slaaptrein Nightjet terug vanuit Wenen rijdt tot Keulen - Düsseldorf. Vandaar wordt je met de fiets over Venlo - Eindhoven geleid, maar vanaf april 2017 rijdt Abellio met een sprinter van Dysseldorf naar Arnhem, waardoor de verbinding met Nederland aanmerkelijk verbetert. NS berekent hiervoor merkwaardigerwijze een duur grensoverschrijdend ICE-tarief, dus in Arnhem kun je beter een voordeliger kaartje kopen bij Abellio, net als in Düsseldorf.

Er rijdt ook een dagtrein van Regensburg over Neurenberg naar Hannover, waar je overstapt op de internationale trein naar Deventer, Amersfoort en Amsterdam. Reserveren kan tot een dag vooraf, maar is in het hoogseizoen te krap. Telkens is een internationaal fietskaartje nodig. Doorfietsers naar Wenen kunnen reserveren op station Klosterneuburg, aan de route deel 2 (net vóór Wenen). Een Nightjet rijdt vanuit Boedapest naar München.

Fietsbussen rijden in 2017 vanuit Villach in Oostenrijk terug, van half juli - half aug. tweewekelijks op dinsdag.. Voor actuele informatie zie www.db.de, www.treinreiswinkel.nl. of www.fietsvakantiewinkel.nl

Meer Romeinse historie en interessepunten langs de route

- Kaart 1 **Katwijk** - Valkenburg biedt vijf Limes infopanelen. QR-codes geven mobiele aanvullende info. Bij de uitwateringssluis staat kunstwerk 'Kalla's toren', een monumentje naar de Romeinse keizer Caligula en diens strijd tegen de machtige zee, die de Brittenburg vesting heeft verzwolgen.
- Blz. 35 **Leiden** In de wijk Roomburg is het archeopark **Matilo** aangelegd, waarin met een aarden wal van 100 x 82 meter het Romeinse **Castellum** aanschouwelijk wordt weergegeven. Het ontwerp is gebaseerd op de bloeiperiode in de 2e eeuw, toen het houten fort werd vervangen door een stenen vesting. Je fietst er doorheen over de vroegere Limesweg, langs van roestig staal vormgegeven wachttorens. Voor de ingang ligt de replica van een platbodemscheepje uit die periode en er staan enkele toelichtingsborden.
- De Limes fietsroute leidt langs Castellum Matilo met de navolgende beschrijving:**
km 12 na het stadhuis nu meteen → (dus *niet* over de Korenbrug) en na 60m ← Breestraat, na 200m op de vijfsprong ↖ fp Hoge Woerd, stopl kp ↑ Hoge Woerd,
km 12,3 op kp → Kraaierstraat, kruis vw, na 250m ↑ fietsbrug, meteen ← Zoeterwoudse Singel, na 100m in bocht ↑ De Laat de Kanterstraat, wordt na kruising vw Moddermanstraat,
km 13 einde ← Van Vollenhovenkade, na 200m → Van Vollenhovenplein, ri Matilo,
einde ↑ stopl kruis Kanaalweg, over fietsbrug Julius Caesar, meteen ↑ Kasteelhof, wordt Vliststraat,
km 14 kruis weg ↑ rood fp, na 150m ↗ fp **Limesweg door Castellum**, in midden ← fp, brugje,
km 14,5 einde fp ← meteen ↘ fietsers ri Leiderdorp door tunneltje, ← bocht over brug (Oude Rijn), na de brug ↖ en ↗, bij Oude Rijn ← fp tunneltje ri Alphen, Leiderdorp, (= km 15 in de gids).
- Kaart 2 km 15, na 500m vw ↑ over verdiepte A4.
- Kaart 3 km 34 (*terug km 175*) **Zwammerdam** Op het terrein van het vroegere Castellum zijn tijdelijk twee Romeinse poortjes opgericht, waarin met geluiden het verhaal van een legionair uit Rome wordt weergegeven. Dit kunstproject loopt vooruit op ontwikkelingen naar een Castellumpark.
Km 37 (*terug km 173*) **Bodegraven** 100 Meter zuidelijk van de brug / Brugstraat, in de Willemstraat staat een replica van de Romeinse paradehelm die in de plas Wierickeschans werd opgebaggerd. Zie ook: the-missinglink.nl/castellum-bodegraven-weer-zichtbaar/
km 40 (*terug km 170*) Fort **Wierickerschans** is deels ingericht als bezoekerscentrum van Hollands Groene Hart, met exposities die naast natuur, de Hollandse Waterlinie en landschappen ook enige aandacht wijdt aan de Limes in de Romeinse periode.
- Kaart 4 **Woerden** Van het Romeinse schip dat in De Meern werd opgegraven, werd een varende kopie van eikenhout gebouwd. Het bijna 30 meter lange schip 'Per Mare ad Laurium' maakt van april tot oktober op zaterdag rondvaarten in de singels van Woerden.
Daarnaast is de Fiducia, een nagebouwde **Romeinse punter** van 11,5 m naar Woerden gebracht. Het stadsmuseum heeft de Romeinse afdeling opnieuw ingericht en aantrekkelijker gemaakt.
- Kaart 5 km 63,5 (*terug km 146*) **Castellum Hoge Woerd** in Leidsche Rijn is volop in ontwikkeling. De Romeinse omwalling van het Castellum van 90 x 100 meter wordt in hout weergegeven, voorzien van vier toegangspoorten van tien meter hoog. Het doel is er een Romeins historisch themapark van te maken met een theater en in het midden een paviljoen voor exposities.
Een deel van het Castellum bestaat uit een glazen museumgebouw, met als middelpunt het opgegraven Romeinse schip, geconserveerd en op ooghoogte steunend op glazen dwarsspanen. De vroegere toegangsweg kreeg een **houten wachttorens**, een werkproject van de Bouwloods, die zich 500m links van het Castellumterrein bevindt en geopend is van ma t/m do.
De Historische Vereniging heeft haar collectie Romeinse archeologie nu ondergebracht in een museum, gevestigd in het nieuwe gebouw van Natuur & Milieucentrum op het Castellumterrein.
- Blz. 45 **Utrecht** Op het Domplein hebben jarenlang flinke opgravingen plaatsgevonden naar het Romeinse Castellum. Er kan een Schatkamer bezocht worden, zie: www.schatkamerdomplein.nl met daarop een animatiefilmpje. In een bijzonder en drukbezocht verdiept bezoekerscentrum, DOMunder, kun

- je zelf met verlichting tussen de fundamenten en muren van het Castellum doorwandelen.
- Kaart 6 km 78 (*terug km 132*) Bij de Romeinse wachttoreen naast Fort Vechten zijn de fundamenten van het voormalige Castellum met de poorten uitgebreid weergegeven, bekostigd uit een Europees fonds. Toegang vrij, maar de wachttoreen is afgesloten. In het Fort bevindt zich een VVV en een Limes-expositie met daar gevonden Romeinse voorwerpen.
- Kaart 9 km 136 (*terug km 75*) De tuibrug van A50 is genoemd naar de Romeinse geschiedschrijver Tacitus. **Romeins aquaduct in Nijmegen - Berg en Dal (4 km).**
In de hooggelegen vroeg-Romeinse vesting (Castra) Hunerberg waren ca. 5000 soldaten gelegerd. Die werden van veel water voorzien door een aquaduct vanaf diverse bronnen in Berg en Dal. Resten hiervan waaronder het Kerstendal zijn zichtbaar aan de Oude Kleefsebaan (nabij nr. 125) vanaf een klein platform met infoborden en op en naast het terrein van Museumpark Orientalis. Het Kerstendal is een kilometerlange ruim 12 meter diepe uitgraving, waarmee het water van een hooggelegen bron door de Romeinen werd omgeleid *dwers door de heuvel van de waterscheiding*. Ook het 14 meter diepe Louisedal bij Orientalis is niet van natuurlijke oorsprong, zoals lang werd gedacht. Dit vormde een zijtak, ook door een heuvel aflopend naar het aquaduct. Een interessante aanvulling bij de Romeinse Straat in het Museum. Naar de precieze bouw en het totale verloop zijn nog nadere onderzoeken nodig. Langs de waterleiding is een wandeling van 7 km uitgezet met een kaartje en onderweg enkele QR-codes voor verdere mobiele info. Zie www.aquaductgroesbeek.nl
- Kaart 10 km 164 (*terug km 47*) **Millingen** Aan de dijk bij scheepswerf Bodewes werd een Romeins houten patrouilleschip nagebouwd, een zogeheten Liburna. Het ruim 18 meter lange voorbeeld is in Mainz gevonden. Behalve een zeil zorgden ook aan iedere zijde zeven roeiers voor de voortbeweging. Het schip bevindt zich nu in Museum Orientalis (Berg en Dal).
Voor het gemeentehuis staat een replica wijsteen van Rufia Materna, een locale godin, naar wie het Liburnaschip genoemd is.

Duitsland

- Kaart 13 **Xanten APX** na omlegging van Bundesstraße 57 is het archeologisch Park in omvang verdubbeld en bestrijkt op enkele woningen na de vroegere Romeinse stad. De windmolen blijft bestaan. De Romeinse Thermen zijn aangevuld met een soortgelijk en groot gebouw, waarin het nieuwe Römer Museum is gevestigd met een moderne aansprekende presentatie. Ingang Siegfriedstraße. In centrum Xanten is een nieuw centrum geopend rond de Nibelungensage: Nibelungen(h)ort.

Taunus alternatief

- Kaart 58 km 15 **Bad Ems** bezit een 'Römerstereoskop', dat op levendige wijze een overzicht biedt van het landschap in de Romeinse tijd met de Limeswal, het Castellum met de Vicus, een kleibakkerij van dakpannen en scheepvaart op de Lahn.
- Kaart 59 km 39: in **Pohl** staat de reconstructie van het Kleincastellum, voorzien van een aarden wal met palissaden en een vrijstaande toegankelijke wachttoreen. Het is ingericht als Limespark - bezoekers centrum dat zich richt op het dagelijkse Romeinse leven in de vesting en Romeinse bouwkunst. Geopend van mei t/m sept. 10-18 uur behalve op maandag. De fietsroute komt er vrijwel langs. Sinds 2005 staat de resten van de Bovengermaanse Limes op de Unesco-lijst van Werelderfgoed.

Aanvullingen en wijzigingen in de route

traject 1

- Kaart 1 km 1,7 Vreugdeweg, na 150m einde ← en 2e → Frisodreef, einde ← fp, volgt rechterbocht. km 5 geen bordje brandweer meer, wel bordje Achterweg.
- Blz. 35 km 10 Leiden, geen vw meer, nu aan begin plein → Lage Morsweg. Zie boven: Castellum Matilo.
- Kaart 2 km 15,5 Leiderdorp Hoofdstraat: het viaduct A4 is weg: vw ↑ over verdiepte tunnel snelweg A4. km 28 (*terug km 181,5*) Alphen a/d Rijn bouwt een nieuw centrum: omleidingen.
- Kaart 5 km 61 langs Leidsche Rijn, kruist een nieuwe vw, na ca. 500m op vw ← fp Europaweg, km 63,5 De route is aangepast aan veranderingen rond het Castellum Hogewoerd: Vóór brede vw → fp, op spl ↖, na 250m rotonde → meteen ← fp langs nieuwe Castellum, na parkeerplaats ↑ Groenedijk (= route km 64).
Terug km 146,5 einde Groenedijk ↑ langs Castellum, wordt fp, na 100m kruis weg ↑ fp langs rotonde, na 250 m ← Alendorperweg, km 147,5 vóór brug ↖ Esdoornlaan.
Over het **Amsterdam-Rijnkanaal** is een nieuwe fietsbrug gebouwd, waar de route overheen leidt: km 66 einde Groenedijk op fp bij vw ←, na 500m kp stopl ↑ fp over fiets-hangbrug,

- km 67 beneden eind fp ↑, stopl kp ↑ Everard Meijsterlaan, **Utrecht**,
 km 67,5 vóór brug → Kanaalstraat, na 300m ← brug (Merwedekanaal.), Leidsestraat (= route km 68,5).
Terug km 139 na brug (Merwedekanaal) → brug, Kanaalstraat, na 300m ← Everard Meijsterlaan,
 km 140 stopl kp ↑, na 50m ↑ fp met bocht omhoog, brug (Amsterdam-Rijnkanaal,
 km 140,5 stopl kp ↑ **Leidsche Rijn**, na 500m → fp (=2^e fp) *Groenedijk, (= km 144,5 route).
- Kaart 6 km 70 Het Centraal Station van Utrecht wordt jaren ingrijpend verbouwd; met veel omleidingen.
Terug km 125 in Werkhoven op spl ↖ Achterdijk.
- Kaart 9 km 146 (*terug* km 64,5) Bij Lent is een nevengeul van de Waal aangelegd met veranderde op-/afrit.
 Onder spoor nu ↑ Boulevard volgen en na 1 km → fp over de Waalbrug.
- Kaart 10 km 161 (*terug* km 49) Kekerdom heeft een café met B&B, De Waard van Kekerdom, Hjalmar.
 Leuke locatie aan Weverstraat 94, beneden de dijk, tel. 0623253878.

Duitsland

- Kaart 11 km 177 Kleve, rot ← fp Hafenstrasse, rot ↖, na 100m → fp Wiesenstrasse, na 200m ↖ weg (niet fp).
- Kaart 13 km 202 op deze afslag → meteen ← een nieuw fp volgen rechtstreeks naar Xanten.
 km 208: kruis vw, op nieuw fp langs hek van het APX-terrein (fp loopt door naar het station).
 100m na begin spoorrails ← langs paaltje, na 100m op kp ↑ Stephan-Beissel Strasse,
 na 250m kruis weg ↗ Am Eulenturm, na 50m → door stadspoort Xanten (was km 209,5).
Terugroute (bij km 0,5): na stadspoort meteen ←, na 50m kruis vw ↗ Stephan-Beissel Strasse,
 na 250m kp ↑, na 100m op fp →, na einde spoor ↑ fp langs hek van APX-terrein met Thermen.
 Na 1,5 km kruis vw en ↑ een nieuw fp volgen, rechtstreeks naar wegkruising km 8 bij Marienbaum.
- Kaart 14 *terug* km 215: na spoorkruising langs minirotonde ↗ Alpenerstrasse.
 km 21 (*terug* km 211,5) na viaduct 2e rot ↑ Rheinberg.
- Kaart 15 km 31,5 grindpad is nu asfalt, wordt bij km 33 gravelpad.
- Kaart 16 km 57,5 afslag is ↖ = Castellweg, kruis spoor.
- Kaart 17 km 60,5 (*terug* km 171) Nierst, de weg door het dorp heet nu geheel Stratumer Strasse.
 km 65 (*terug* km 166,5) Langst hotel is gesloopt.
- Kaart 18 km 81,5 Neuss, de bocht over het viaduct is niet meer nodig na het weghalen van het spoor: nu bij:
 stopl ↑ fp overzijde weg, na 150m stopl na kp ↖ fp in bos, na 100m ↑ gravelpad ri Grimlinghausen.
- Kaart 19 km 106,5 Worringen heenroute: de spl t/o 'Aldi' is nu doorsteek alleen voor fietsers ↗ ri Köln,
terug km 122,5 routepad ↗ wordt vanzelf fp langs B9, km 123 bij 'Aldi' fp aan linkerkant B9 volgen.
Terug km 141 wordt 141,5: over snelweg → fp ri Düsseldorf, oprit naar Rheinbrücke (Rom. toren ↑),
- Kaart 20 km 112,5 begin Rheinkassel ↖ fp buitenom langs kerk, na 250m ↑ Kasselbergerweg.
Terug km 117,5 begin Rheinkassel ↑ fp buitenom langs kerk, na 250m ↗ verder fp volgen.
- Kaart 25 km 200 Brohl: na 200m (=2e) ↑ onder viaduct fietsers ri Koblenz.
Terug km 31,5 Brohl: de fiets situatie is veranderd en er ontbreekt een regel aanwijzingen:
 na bocht ↑ fp onder viaduct, na 250m ↑ na 150m ← Rheinstrasse, onder spoor → J.Jacobsstrasse,
 bij éénr. verkeer ← Braunsbergweg, km 32 einde → omlaag en bocht links.
- Kaart 26 km 226 (*terug* km 1) Er wordt een nieuwe waterkering langs de Rijn gebouwd waardoor omleidingen:
 De Fritz Ludwigstrasse niet tot de oever volgen maar meteen na het spoor → Kammertsweg,
 tot bij km 230 Neuendorferstrasse weer de route volgen. De omleiding staat duidelijk aangegeven.
Terug bij km 1 Neuendorferstrasse volgen, in Wallendorf → Kammertsweg tot de Fritz Ludwigstrasse.
- Kaart 27 km 1-2 (*terug* km 191) Koblenz Rheinpromenade. In 2011 is een kabelbaan hoog over de Rijn naar
 vesting Ehrenbreitstein aangelegd, prachtig uitzicht op het dal en per gondel mag 1 fiets mee!
- Kaart 28 km 37 St.Goar: werkzaamheden bij het voetgangersgebied fp langs B9 aanhouden.
- Kaart 30 km 67,5 (*terug* km 124,5) Bingen, i.p.v. oprit en viaduct nu een nieuw golvend fp lang Kolonade.
- Kaart 31 *Terug* km 103 Budenheim: in bocht weg ↑ paaltjes fp = Mainzer Strasse, einde → Rheinstrasse.
- Kaart 32 km 103,5 (2e regel) Hochheim, paaltjes hoort bij aanwijzing km 107 als 2e regel.
Terug km 80,5: moet zijn na bocht op vw ↑, onder spoorbrug, na 100m ← fp ri Hochheim.
- Kaart 33 *Terug* km 74,5: moet zijn ↖ dijk op ri Mainz.
- Kaart 37 km 186 bij 'Calpam' na bocht fp ↘ ri Mainaschaff: (*terug* km 8) ← fp Mainoever.
- Kaart 38 *Terug* km 202,5 Niedernberg : op pleintje vóór vw ↗ Hauptstrasse (niet op vw zelf).
 km 20 (*terug* km 192) Obernburg: in het Römermuseum is geen toeristeninfo meer.
- Kaart 39 km 41 Miltenberg: met wegbocht →, na 50m 1e ← Gartenstrasse,
 na 300m langs 'Lidl' ↖ fp tunnel, meteen ← fp,
 km 42 na fietsbrug (Erfa) → ri Eichenbühl, na 500m op vw ←, na 150m → Mühlweg ri Eichenbühl.

- Kaart 40 km 48 Eichenbühl: einde dorp → en na de brug ← bij de ▲ begint een fietspad tot in Riedern. Hierin zitten enkele steile stukken; de meestal rustige hoofdweg klimt geleidelijker. *terug km 157,5* in Riedern linksaf over de brug en rechtsaf begint een fietspad tot aan Eichenbühl.
- Kaart 41 km 82 (*terug km 129*) in Dittigheim is geen winkel meer.
- Kaart 43 km 112,5 Weikersheim: de Markt bij de burcht in het aardige centrum is nu fietsvriendelijk: einde ←, langs kerk, op Marktplein ↗ Hauptstraße, km 113 door stadspoort kp ↑ brug (🚲🚲), na 60m ← Goethestraße, na 200m kruis vw fietsers Rothenburg, Schäfersheimerstraße.
- Kaart 44 km 150,5 Taubertalweg, na 500m na brug ↑ '2,8T', wordt gravel (*dus niet het pad zijdal nemen*)
- Kaart 51 km 76 (*terug km 128*) bij Rebdorf werkzaamheden met omleiding, eindsituatie nog niet duidelijk.
- Kaart 54 km 134,5: fietsbordjes 'Riedenburg' hier negeren, deze leiden met een klim over de Wolfsberg.
- Kaart 56 km 173,5 (*terug km 29,5*) Herrnsaal: al na 100m pad naar de oever volgen.
km 180 Poikam, tip: camping Freizeitinsel verkoopt treinkaartjes voor een dagtrip naar Regensburg.

Kampeerterrainen wijzigingen en aanvullingen

- Kaart 4 km 49 (*terug km 160*) Woerden, kampeerplek bij hooiberghut Ingrid en Bert den Hartogh, 15/3-30/9, Cattenbroekseplas, Cattenbroekerdijk 9, 2 km zuid-oost, ontbijt mogelijk, tel. 0348-412033.
- Kaart 6 km 90 (*terug km 118*) Cothen, het kampeerterrain bij De Bossewaard is opgeheven.
- Kaart 50 km 58 (*terug km 146*) In Hammersmühle is nu een camping.
- Kaart 52 km 89 (*terug km 115*) er is geen kampeerterrain meer bij Gut Moierhof.
- Kaart 56 km 178 (*terug km 25*) Kapfelberg, camping Jachthaven neemt geen tenten meer op.
km 179,5 (*terug km 24,5*) Camping Donaulände met café aan de route.
- Kaart 57 km 183 (*terug km 21*) nieuwe ▲ Freizeitinsel, Inselstraße 1a, fam. Schmidtbauer, tel. 0176-96631729.
km 201 (*terug km 2*) Regensburg: geen kamperen bij Kanuklub meer toegestaan.

B&B, pensions, hotels wijzigingen en aanvullingen

Algemeen: Duitse 🏠 hebben kamerprijzen voor gasten boven 27 jaar flink verhoogd tot B&B niveau.

- Kaart 3 km 34 (*terug km 175*) Zwammerdam, 4 pers. hooiberghut hoeve Molenweide, fam. van Niekerk, 15/3-30/9, eigen slaapzak, ontbijt mogelijk, Lindenhovestraat 8a, aan de route, tel. 06-28193647 of 06-53379166.
- Kaart 4 km 50 (*terug km 160*) Woerden, 4p. hooiberghut Cattenbroekseplas, Ingrid en Bert den Hartogh, 15/3-30/9, eigen slaapzak, ontbijt en tentje mogelijk, Cattenbroekerdijk 9, 2 km zuid-oost, tel. 0348-412033.
Hooiberghut boer Bert de Groot, 15/3-30/9, zelf slaapzak, 's-Gravensloot 14, 1 km noord, tel. 0348-421344.
- Kaart 6 km 93 (*terug km 117*) Langbroek 2 km noord, hooiberghut Tom Verkerk, 15/3-30/9, eigen slaapzak, ontbijt mogelijk, Langbroekerdijk A48, tel. 0343-561638.
- Kaart 7 km 106,5 Eck en Wiel, B&B De Bloesemgaard, Anja Quist, Rijnstraat 1, tel. 0344-689770 of 06-27128411.
- Kaart 8 km 117 (*terug km 94*) bij Aalst: 🏠/🏠 Logies Den Ouden Dam, Ineke Stel en Peer Stevens, monumentale boerderij, tevens ▲ trekkersveldje, Hoge Dijkseweg 19, tel. 06-26963380.
km 127 (*terug km 83*): bij B&B Meerzorg in Dodewaard hoort een ander telefoonnr. 06-53260158.
- Kaart 10 km 161 (*terug km 49*) Kekerdom heeft een café met B&B, De Waard van Kekerdom, Hjalmar.
Leuke locatie aan Weverstraat 94, beneden de dijk, tel. 0623253878.
km 164 (*terug km 47*) Millingen: B&B Onder de Pannen, Brigit van Raaij, Heerbaan 89, tel. 06-23304932.

Duitsland (landennummer +49) **Rhein - Main**

- Kaart 11 km 169 (*terug km 43*) Keeken, B&B W. Baars, Fristerweg 35, met keuken, tel. 02821-7135855.
km 174 (*terug km 37*) Rindern, B&B, B. Reinders, Boschstraße 5, (op kp linksaf), tel. 02821-581099.
km 180 (*terug km 30*) Qualburg, B&B R. Chevallier, Hauer Straße 1, (ri Bedburg), tel. 06-22857859.
- Kaart 13 km 1,5 (*terug km 231*) hotel Fürstenberg is zeer prijzig, andere mogelijkheden zijn:
km 3,5 (*terug km 229*) Birten, B&B F. Heike, Zur Wassermühle 58, vóór spoor ←, tel. 02801-7379411.
km 5 (*terug km 227*) Hotel Birten, Birtener Ring / Neuer Bruchweg, Gewerbegebiet, tel. 02801-900509.
km 6 (*terug km 127*) aanvulling B&B Unterbirten, G. Tefke, Op de Schanz 34 (1 km), tel. 02802-800466.
- Kaart 14 km 26 (*terug km 206*) Orsoy; vermeld B&B adres is in *Moers* en te ver van de route, dichterbij adres: Orsoy 2km, B&B Schlafkammer, Egerstraße 14, aan de Markt, tel. 02844-901122.
- Kaart 15 km 35 (*terug km 197*) Alt-Homberg, hotel Langen, Mühlenstraße 79, centrum zuid, tel. 02066-8574 / 55799.
- Kaart 18 km 79 Neuss, Hansa hotel, Krefelder Straße 22, bij station, tel. 02131-222081.
- Kaart 19 km 97 (*terug km 132*) Zons, hotel Friedestrom ligt prachtig, maar is duur.
- Kaart 21 km 127 (*terug 103*) Keulen, Hostel Pathpoint in voormalige kerk, Allerheiligenstraße 15, 0221-1305686-0.
- Kaart 25 km 196 (*terug km 35*) Bad Breisig, B&B Gasthaus Kron, Backesgasse 14, tel. 02633-95891 / 0179-303913.
Adres van hotel Niederée op blz. 185 moet zijn Zehnerstraße 2 (= B9), tel. nr. is wel juist.
- Kaart 27 km 12 (*terug km 182*) Rhens, B&B Kirsten Kochhänsler, Hochstraße 40, centrum, tel. 0174-7096669.

- Rhens, B&B Karl-Heinz Vaßen, Josefstraße 7, aan de route, tel.02628-2535 of mobiel 0160-4003963.
Rhens, B&B Irmgard Kossak, Jakobsberger Weg 17, 02628-8111.
- Kaart 29 km 59 (*terug km 134*) Trechtingshausen, B&B Zum Rosenhof, Mainzer Straße 23, tel. 06721-703495.
- Kaart 30 km 69 (*terug km 121*) Gaulsheim, B&B Roswhita en Zum Peter zijn beide gesloten. Aanvulling:
Gaulsheim, Haus Irma, Ockenheimer Straße 14, zijweg Mainzer Straße, tel. 06721-12884.
Ockenheim 3 km: hotel Ockenheim, Hindenburgplatz 9, tel. 06725-5155.
km 77 (*terug km 116*) Ingelheim 3 km, hotel Fetzer is prijzig; aanvullend adres:
B&B Tim Thron, Breitbachstraße 14, Altstadt bij de kerk, tel. 06132-718229.
- Kaart 32 km 113 (*terug km 79*) Flörsheim, hotel Zur Gretel heet nu Wanderlust, tel. nr. blijft gelijk.
Aanvulling: hotel Karthäuser Hof, Hauptstraße hoek Karthäuserstraße, tel. 06145-8649.
- Kaart 34 km 131 Frankfurt-Goldstein, B&B Gästehaus Berleth, Sonnenweg 47, 500 m noord, tel. 069-6611422.
km 140 Frankfurt-centrum, United Hostel, Kaiserstraße 52, nabij hoofdstation, tel. 069-256678000.
- Kaart 35 km 155 (*terug km 38*) Mühlheim, hotel-café Kinnel, Gerhart Hauptmannstraße 54, tel. 06108-91080.
- Kaart 36 km 168 (*terug km 24*) Hainstadt, hotel Hessischer Hof, Hauptstraße 56, centrum, tel. 06182-4411.
- Kaart 37 Aschaffenburg: vermeld hotel Goldenen Ochsen is prijzig, fietsers krijgen enige korting bij hotel Fischer,
Weißenburger Straße 32, richting station bij een park, tel. 06021-34250.
km 9 (*terug km 202*) Niedernberg, B&B Connys Gästehaus, Großwallstädter Straße 7, tel. 0151-12573097.

Duitsland traject 4 - 5 Tauber - Altmühl

- Kaart 39 km 27 (*terug km 184*) Klingenberg 1 km *brug over*, hotel Woistub, Rathausstraße 12, tel. 09372-408612.
km 46 (*terug km 164*) Eichenbühl, geen B&B meer bij C. Miltenberger.
- Kaart 40 km 53 (*terug km 157*) Riedern, Gasthof zur Rose, Odenwaldstraße 5, tel. 0937-8242.
km 64 (*terug km 147*) Hardheim: Gasthof Ochsen, Walldürnerstraße 3, tel. 0628-32299570, ma dicht.
Hardheim, Gasthaus Badischer Hof, Würzburger Straße 2, historisch pand, tel. 06283-408.
- Kaart 42 km 105 (*terug km 106*) Markelsheim, twee Gastehäuser staan op blz. 187 door elkaar vermeld; dit moet zijn:
Marianne, Nonnenstraße 10, tel. 07931-42213; en Fam. Schieser, Scheuerntorstraße 38, tel. 07931-90320.
- Kaart 43 km 120 (*terug km 91*) Röttingen, Gasthof Zum Ochsen is dicht voor renovatie.
- Kaart 44 km 148 (*terug km 63*) Rothenburg, hotel Zur Linde, Vorm Würzburger Tor 12, tel. 09861-94690.
- Kaart 46 km 178 (*terug km 33*) Neunstetten Radlerherberge: sleuteladres bij F.Regner (biefje bij de deur).
km 180 (*terug km 31*) *Aurach*, na 2 km bij oprit A6, hotel Frankenhöhe, tel. 09804-93120.
Aurach 3,5 km, Gasthof Linde, Weinbergerstraße 28, tel. 09804-225.
km 184 (*terug km 27*) Herrieden, hotel Ansbacher Hof is gesloten.
- Kaart 48 km 0 Gunzenhausen; de jeugdherberg biedt alleen onderdak aan groepen.
- Kaart 49 km 25 Weißenburg, Naturfreundehaus / Gasthof Am Rohrberg ligt 4 km buiten de stad met 1km steile klim.
Aanvulling: Gasthof Zum Casino, Nürnberger Straße 25, tel. 09141-3338, traditioneel en billijk.
km 30 (*terug km 172*) Grönhart B&B Landhof Albert Zinkel, Grönhart 1, tel. 09142-4241.
- Kaart 54 km 156 (*terug km 47*) Hotel Kastlhof, Pillhausen 1, tel. 09447-698, aan de route.
- Kaart 57 km 183 (*terug km 20*) Bad Abbach wijziging: B&B Marion is aan Kaiser Karl V Allee 6, tel. 09405-5009060.
km 192 (*terug km 11*) Unterirading, hotel Zur Walba, Unterirading 1, aan de route, tel. 09405-2102.
km 203 Regensburg; de Jeugdherberg heeft nu tel. nr. 0941-4662830.
Regensburg, hotel Kolpinghaus, Adolph Kolpingstraße 1, centrum bij de Dom, tel. 0941-595000.

Traject 6 alternatief Westerwald - Taunus

- Kaart 58 km 4 Niederlahnstein, hotel Weißes Roß, Johannesstraße 19, aan de route, tel. 02621-8417.
km 11 Nievern-Miellen, hotel Lahneck, K.Wiesbrock, Hauptstraße 2, tel. 02603-13684.
km 15 Bad Ems, hotel garni Prinz Eitel, B. Grüterich, Koblenzer Straße 64, tel. 02603-5989 en 5572.
Bad Ems, Gästezimmer Wittler, Bachstraße 13, centrum, tel. 02603-2332.
km 26 Schweighausen, B&B Ponyhof Ludwig, Braubacher Straße 18, tel. 02604-7304.
- Kaart 60 km 86 Idstein, hotel Felsenkeller is duur, andere mogelijkheid:
hotel Sonne, Limburger Straße 28, aan de rand van Altstadt, tel. 06126-401957.
- Kaart 63 km 158 *Altenstadt 2km*, hotel Goldenen Boden heet nu toepasselijk Am Limes, met hetzelfde tel. nr.
Aanvulling: *Altenstadt 2km*, B&B Casa Florales, Borngasse 20, tel. 06047-6448.